

تبیین جایگاه امیدآفرینی اجتماعی در راستای تحقق گام دوم انقلاب

رسول یوسفی^۱

اولین همایش بین المللی گام دوم انقلاب؛ الگوی نظام انقلابی تمدن ساز

International Conference on the Second Step of the Revolution

چکیده

امید اجتماعی یکی از مؤلفه‌های حائز اهمیت در جامعه به شمار می‌آید که فقدان آن موجب یأس، دل‌مردگی و افسردگی می‌شود و بالا بودن آن پویایی و سرزندگی را به جامعه هدیه می‌دهد و زمینه‌ساز تغییرات و تحولاتی مثبت در جامعه است. تبیین علمی و ارائه سازکارهای فردی و اجتماعی مربوط به امید اجتماعی تنها در دهه‌های اخیر توجه اندیشمندان را به خود جلب کرده است، هرچند در تجربه بشری قدمتی طولانی دارد.

امروز که سازمان‌های امنیتی آمریکا و اسرائیل با حمایت مالی کشورهای مرتجع منطقه، به موازات جنگ اقتصادی، یک جنگ رسانه‌ای را برای کاهش امید ایرانیان راه انداخته‌اند، پرداختن به امید اجتماعی اهمیتی دوچندان می‌یابد. رهبر انقلاب در بیانیه گام دوم با گوشزد کردن این موضوع، امید اجتماعی را نخستین و مهم‌ترین اقدام در تحقق گام دوم انقلاب دانستند. اهمیت این مسئله به حدی است که می‌توان گفت امید اجتماعی، بستر اصلی تثبیت ثبات سیاسی و امنیت ملی جمهوری اسلامی خواهد بود. بنابراین امیدآفرینی اجتماعی از یک مقوله فرهنگی- اجتماعی به مقوله‌ای امنیتی تبدیل شده است.

در این پژوهش تلاش شده است با فراتحلیل مطالعات انجام‌شده در حوزه امید اجتماعی و تأثیر آن بر سایر مؤلفه‌های اجتماعی، همچنین تبیین الگوی جنگ ادراکی نظام سلطه برای ایجاد ناامیدی، و تشریح وضعیت فعلی امید در جامعه ایران، نقش آن در تحقق گام دوم انقلاب روشن و همچنین علل ورود سازمان‌های انقلابی به خصوص سازمان‌های اطلاعاتی به این موضوع تبیین شود.

واژگان کلیدی

امید،^۲ امید اجتماعی،^۳ جنگ ادراکی،^۴ گام دوم انقلاب^۵

۱. استادیار دانشگاه جامع امام حسین(ع)

2. Hope
3. Social Hope
4. Perceptual War
5. Second Step of the Islamic Revolution

امید لازمه حیات آدمیان است، چون بدون آن، بنیان حیات مادی و معنوی بشر فرو می‌ریزد. اگر امید به پاداش مادی یا معنوی از زندگی انسان‌ها رخت بر بندد، انگیزه بشر برای فعالیت‌های فردی، خانوادگی و اجتماعی از وی سلب می‌شود. در این حالت، هرگونه فعالیت مثبتی، از ساده‌ترین تا تخصصی‌ترین شکل آن، کاملاً دور از انتظار است. به تعبیر ساده‌تر، آدمیان به امید زنده‌اند. امید به زندگی همواره در کنار سایر شاخص‌های اجتماعی، اقتصادی، جمعیتی، فرهنگی و بهداشتی یک کشور، و شاید بتوان گفت مهم‌ترین و اساسی‌ترین آنها، مورد توجه بوده است و اهمیت آن بدان علت است که به نوعی خلاصه‌کننده و ترکیب‌کننده بسیاری از متغیرهاست.

امید اجتماعی با پیش‌فرض‌ها، اطلاعات ذهنی و نوع نگرش افراد ارتباطی وثیق دارد و متغیرها و عوامل اجتماعی مختلف، کاهش و افزایش آن در جامعه را تحت تأثیر قرار می‌دهند. مسئله امید و امیدآفرینی در این برهه از زمان از مقولات بسیار مهم است، زیرا جریان سلطه برای کاهش سرمایه اجتماعی نظام اسلامی با بهره‌گیری از ظرفیت جنگ ادراکی، اقداماتی جدی را برای مأیوس کردن مردم در دستورکار خود قرار داده است. رهبر فرزانه انقلاب در طول سه سال گذشته، مؤکد به این موضوع اشاره کرده‌اند که شاه‌بیت آن در بیانیه گام دوم انقلاب بوده است: «نخستین توصیه من امید و نگاه خوش‌بینانه به آینده است. بدون این کلید اساسی همه قفل‌ها، هیچ گامی نمی‌توان برداشت. آنچه می‌گوییم یک امید صادق و متکی به واقعیت‌های عینی است. در طول این چهل سال و اکنون مانند همیشه سیاست تبلیغی و رسانه‌ای دشمن و فعال‌ترین برنامه‌های آن، مأیوس‌سازی مردم و حتی مسئولان و مدیران ما از آینده است. خبرهای دروغ، تحلیل‌های مغرضانه، وارونه نشان دادن واقعیت‌ها، پنهان کردن جلوه‌های امیدبخش، بزرگ کردن عیوب کوچک و کوچک نشان دادن یا انکار محسنات بزرگ، برنامه همیشگی هزاران رسانه صوتی و تصویری و اینترنتی دشمنان ملت ایران است؛ البته دنباله‌های آنان در داخل کشور نیز قابل مشاهده‌اند که با استفاده از آزادی‌ها در خدمت دشمن حرکت می‌کنند. این نخستین و ریشه‌ای‌ترین جهاد شماست.»

ناگفته نماند رهبر معظم انقلاب اسلامی از دیرباز به مسئله امید توجه داشته و بارها بر اهمیت امید و امیدواری در حرکت یک ملت به سوی رشد و تعالی تأکید کرده‌اند؛ چنان که فرمودند: «... یک ملت با امید می‌تواند به پیش برود. یک سرباز در جبهه جنگ، فقط با امید می‌تواند بجنگد. اگر امید را از او گرفتند، همه چیز را از او گرفته‌اند» (۱۳۷۰/۵/۳۰).

اما در چند سال اخیر با هجوم رسانه‌ای دشمن، معظم له مباحث جدی‌تری در این زمینه مطرح کرده‌اند. با بررسی مباحث ایشان، به خصوص در سال‌های ۹۶ و ۹۷، می‌توان ابعاد عمل خبیثانه دشمن را در راستای مایوس‌سازی جامعه به عنوان راهبرد اصلی برای ایجاد بحران در کشور، تبیین کرد. به نظر می‌رسد برجسته‌ترین تذکر رهبر در دیدار با اعضای خبرگان رهبری بوده است. ایشان در این دیدار بیان داشتند: «در کنار جنگ اقتصادی، یک جنگ دیگری هم هست که از آن جنگ، خیلی اوقات غفلت داریم؛ اهمّیت آن جنگ، کمتر از جنگ اقتصادی نیست، بلکه گاهی زمینه‌ساز تأثیر جنگ اقتصادی است؛ آن جنگ چیست؟ آن جنگ، جنگ رسانه‌ای، جنگ فضا سازی عمومی، جنگ تبلیغاتی است. هدف جنگ رسانه‌ای ایجاد نگرانی و بدبینی در میان مردم است تا نسبت به یکدیگر و مسئولان بی‌اعتماد شوند و مشکلات اقتصادی را در افکار عمومی بزرگ‌نمایی کنند» (۹۷/۷/۱۵).

بنابراین در این پژوهش تلاش شده است با تمرکز بر ادبیات نظری و براساس پژوهش‌های انجام‌شده، ضرورت پرداختن به امید اجتماعی تبیین شود. این موضوع بنا به تأییدات و توجهات مقام معظم رهبری و همچنین نظر صاحبان اندیشه، تنها یک مقوله فرهنگی نیست، بلکه بستر تحقق گام دوم است. از این رو ضرورت دارد نهادهای انقلابی، به ویژه نهادهای امنیتی، توجهی خاص به آن کنند، زیرا مسئله ناامیدسازی ابزاری برای بروز حوادث و ناآرامی‌های اجتماعی-امنیتی خواهد شد.

واکاوی مفهوم امید اجتماعی

با آنکه تلاش برای ارائه تبیینی علمی از امید چندان طولانی نیست، اما توصیه به امید یا اظهار ناامیدی در تجربه بشری قدمتی بسیار دارد. پرداختن به مفهوم امید و سازکارهای فردی و اجتماعی آن تنها در دهه‌های اخیر مورد توجه قرار گرفته است. به نظر می‌رسد امروز بیش از هر زمان دیگر، توجه به امید، به عنوان یک ویژگی روان‌شناختی و به مثابه پدیده‌ای جمعی و جامعه‌شناختی، ضرورت یافته است.

امید معادل فارسی واژه «رجا» در عربی و Hope در انگلیسی و حالتی نفسانی است که فرد امیدوار را به تلاش جدی وامی‌دارد (آخوندی، ۱۳۸۵: ۵۱). در حالت امید، انسان به اموری که انتظارش را دارد، دل‌بستگی پیدا می‌کند. امید در انتظار چیزی بودن است، زمانی

که بیشتر وسایل و اسباب آن فراهم شده باشد. در فرهنگ فارسی معمولاً امید و آرزو کنار یکدیگر به کار می‌روند؛ اما در زبان عربی به صورت جداگانه با واژه‌های «رجا» و «امل» به کار می‌روند. با یک تحلیل می‌توان گفت در هر امیدواری، آرزو وجود دارد، ولی هر آرزویی امید و امیدواری نیست (مردانی نوکنده، ۱۳۹۰: ۲۵).

«امید عبارت است از تمایلی که با انتظار وقوع مثبت همراه است یا به عبارت دیگر ارزیابی مثبت از آنچه فرد متمایل است و می‌خواهد به وقوع بپیوندد» (جنیا و شاو، ۱۹۹۱: ۱۷۰؛ به نقل از هزارجریبی و آستین فشان، ۱۳۸۸: ۱۲۲). امید توانایی باور داشتن به احساسی بهتر در آینده است. امید با نیروی نافذ خود موجب تحریک فرد برای کسب تجارب نو می‌شود، وی را به تلاش وامی‌دارد و به سطح بالایی از عملکردهای روانی و رفتاری نزدیک می‌کند. امید یکی از نشانه‌های سلامت روان است (ارجمندنیا و دیگران، ۱۳۹۱: ۲۳). از منظر روان‌شناسی، امید نشان‌دهنده ادراک افراد در رابطه با توانایی‌هایشان در رسیدن به هدف، گسترش راهبردهای دستیابی به هدف و حفظ انگیزتگی تا رسیدن به هدف است. جون و نیکولای کوک^۱ (۱۹۹۸)، امید را با هفت مؤلفه مشخص می‌کنند که عبارت‌اند از: کنارآیی، اقدام، شادی، اجرا، ارتباط، خلق و جمع‌گرایی (قریشی، ۱۳۸۸: ۴۶).

هدف امید این است که زندگی پربارتر و دور از بیزاری و ملال دائم باشد؛ اما چنانچه حالتی انفعالی یا کنش‌پذیر (بینیم چه می‌شود) به انسان دست دهد، چنین کیفیتی امید نیست؛ بلکه در این حالت امید به پوششی برای وادادن یا یک ایدئولوژی محض تبدیل می‌شود. امید واژه‌ای پارادوکسیکال و متناقض‌نماست. امید نه انتظاری منفعلانه است و نه نیرویی غیرواقع‌بینانه از اتفاقاتی که امکان رخداد آنها وجود ندارد. امید همچون ببر نیم‌خیزی است که زمانی که لحظه پریدنش فرارسد، خواهد جهید. امیدوار بودن بدین معنی است که فرد در هر لحظه آماده و منتظر چیزی باشد که هنوز متولد نشده است و در صورت عدم پیدایش آن در طول زندگی، نومید و سرخورده نشود. کسانی که امیدشان ضعیف است به تن‌پروری یا خشونت روی می‌آورند؛ اما افراد امیدوار، نشانه‌های زندگی تازه را می‌نگرند، آن را گرمی می‌دارند و هر لحظه آماده‌اند تا به تولد آنچه آماده زایش است، یاری رسانند (Fromm, 1968: 6-9).

براساس آنچه بیان شد، امید و امیدواری حالتی روانی و باور مثبت در فرد نسبت به توانایی‌های خود و امکانات و شرایط موجود در دستیابی به هدف یا اهدافش در زندگی

1. Joon and Nicole Chuk(1998)

است. امید انتظار آینده‌ای روشن است که فرد را به تلاش مفید و سازنده برای نیل به اهداف وامی دارد و با واقع‌بینی همراه است. امید محرک فرد به سوی فعالیت‌های پرثمر و مثبت است و تفاوتی بنیادین با آرزوهای واهی و غیرواقع‌بینانه دارد. از این رو فرد امیدوار کسی است که میل و شوق و خواسته‌ای دارد و دست یافتن به آن خواسته را غیرممکن نمی‌داند و حدی از اطمینان را در دستیابی به خواسته‌اش دارد. در این صورت فرد برای پیشبرد امور خود به فعالیت و جوش و خروش برمی‌خیزد و از حالت انفعال بیرون می‌آید. برعکس اگر به هر دلیلی فرد به چنان درجه‌ای از بی‌میلی برسد که هیچ خواسته‌ای نداشته باشد یا شرایط را چنان ببیند که نتواند امکانی برای تأمین خواسته‌اش یا تغییر شرایط تصور کند، طبیعی است انگیزه‌ای برای حرکت و فعالیت در خود نخواهد دید و نمی‌توان از او انتظار پویایی و تحرک داشت. جامعه‌ای که چنین وضعیتی در آن غالب شود، به جامعه‌ای ناامید، ایستا، بی‌تحرک و ساکن تبدیل خواهد شد (توکلی، ۱۳۸۹: ۱۵). بررسی‌ها نشان می‌دهد امیدواری واریانس بی‌بدیلی برای خوش‌بینی به وجود می‌آورد و می‌تواند کمک خوبی به پیش‌بینی متغیرهای مختلف باشد (قریشی، ۱۳۸۸).

افراد امیدوار معناهای مد نظر خود را به شکل موفقیت‌آمیزی دنبال و در نتیجه هیجان‌های مثبت بیشتری را تجربه می‌کنند. افراد دارای سطح امید پایین در رویارویی با مشکلات برای رسیدن به معناهای مد نظر خود مشکل دارند؛ در نتیجه هیجان‌های منفی بیشتری را تجربه می‌کنند. امید عامل مؤثری برای دستیابی به موفقیت‌های اجتماعی است. نداشتن امید به زندگی یا پایین بودن آن موجب می‌شود که فرد احساس کارایی و خودکارآمدی پایینی داشته باشد، عزت نفسش کاهش یابد و به این ترتیب تلاش برای پیشرفت در زندگی را بیهوده بداند و در نتیجه موفقیت‌های کمتری به دست آورد (امامی، ۱۳۹۲: ۲۳).

در علوم اجتماعی در خصوص مفهوم امید اجتماعی کار چندانی صورت نگرفته است و تنها در دهه‌های اخیر صاحب‌نظران به تدریج به این حوزه گرایش یافته‌اند. از سال ۱۹۷۰ به تدریج جامعه‌شناسان و سایر نظریه‌پردازان علوم اجتماعی به حوزه احساسات انسانی^۱ توجه نشان داده‌اند. در حوزه فلسفه، ریچارد رورتی^۲ به مفهوم امید اجتماعی پرداخته است. از نظر رورتی، امید یعنی باور به اینکه در آینده چه چیز ممکن است و امید اجتماعی یعنی امید مشترک یک

1. Human Emotions
2. Richard Rorty

ملت؛ یعنی یک ملت به چه آینده ممکنى باور دارد. او معتقد است برای ارزیابی میزان امید اجتماعى در یک جامعه باید دید آن ملت چه داستان یا سناریویى را برای آینده خود در نظر می‌گیرد. این داستان یا سناریو خود از دل تاریخ یک ملت و گفت‌وگوهای جمعی مردمان آن ملت در زندگی روزمره استنباط می‌شود. زمانی می‌توان از امید اجتماعى سخن گفت که این داستان یا سناریو خوش‌بینانه باشد. خوش‌بینانگى از دید رورتى، عملگرایانه است و قرار نیست خوش‌بینانگى به لحاظ علمى اثبات شود؛ یعنی بحث بر سر این است که از دید یک ملت چه چیز می‌تواند بهتر تلقى شود. آنچه معیار اصلی برای واقع‌گرایی یا خوش‌بینانگى سناریو است، متقاعدکننده بودن آن سناریو برای آن مردم است (فاضلى، ۱۳۹۷).

امید اجتماعى، امید کور که مظهر یأس است و در هنگامه‌ای که انسان مستأصل است و در وضعیتی قرار دارد که فقط می‌تواند شرایط را بپذیرد، نیست. امید اجتماعى، امید عملی است که فردای بهتر را دست‌یافتنى و به دست همین انسان معمولی ممکن می‌داند. بنابراین یکی از کیفیت‌های مهم امید اجتماعى، عاملیت انسان است. رورتى اظهار می‌دارد: امید توانایی باور به این است که آینده به طور مطلوب از گذشته متفاوت‌تر و مطلوب‌تر است (رورتى، ۱۳۸۴: ۹۸). وی اعتقاد دارد امید اجتماعى عبارت است از رستگاری از طریق اکتساب مجموعه‌ای از باورها که اشیا را به همان صورتی که در واقعیت وجود دارند، نشان می‌دهد.

امید اجتماعى یک پروژه واقع‌گرایانه است که به بهسازی و بهبود شرایط اجتماعى تنها با آنچه انسان در اختیار دارد کمک می‌کند. امید اجتماعى ابزاری مفهومی است که نشان می‌دهد چگونه می‌توان از وضع کنونی، به شیوه‌های مسالمت‌جویانه، به آینده‌ای بهتر رسید. امید اجتماعى می‌تواند به شهروندان برای عزیمت از نقطه کنونی جامعه به نقطه‌ای مطلوب در راستای پیشرفت و بهبود اجتماعى یاری رساند و از ایجاد یأس اجتماعى که حاصل رفتارهای هیجانی و غیر عقلانی برای ایجاد تغییرات اجتماعى شتاب‌زده است، جلوگیری کند. به کارگیری مفهوم امید اجتماعى بدان علت اهمیت دارد که مسئولیت واقعی ساخت جامعه بهتر را بر دوش افراد جامعه می‌گذارد و آنها در می‌یابند پیشرفت و توسعه، یک ایده اتوپای دست‌نیافتنى نیست، بلکه تنها با امید به بهبود شرایط و تلاش در این زمینه می‌توان به آن دست یافت. امید اجتماعى بر آن است که به دست شهروندان برای شهروندان تحول ایجاد کند. از این منظر رهیافتی مصلحانه است که راه خروج از مشکلات جامعه را به دوش

گرفتن مسئولیت تغییر مسالمت آمیز از سوی شهروندان می‌داند (امیری و همکاران، ۱۳۹۸). اما به لحاظ جامعه‌شناختی، امید اجتماعی، معرفت و آگاهی از جایگاه فرد در جامعه و تصویر فرد از خود و ارتباط عامل انسانی با کلیت نظامی- اجتماعی است. بر این اساس امید اجتماعی بیش از آنکه یک درک احساسی از وضعیت موجود باشد، نوعی آگاهی و معرفت از جامعه و ارتباط متقابل فرد و نظام اجتماعی است. به تعبیر ترنز، پویایی‌های عاطفی در ساختار اجتماعی و فرهنگی حک شده‌اند. بنابراین در این رویکرد مقوله امید را در متن وسیع‌تر اجتماعی قرار می‌دهد و از این منظر، مهم‌ترین مسئله درباره امید، ارتباط آن با جامعه و بازتعریف آن در سطح اجتماع است. بنابراین از یک سو این مسئله مورد تأکید است که جامعه و نظام هنجاری و ارزشی چگونه می‌تواند کم و کیف امید اجتماعی را تحت تأثیر قرار دهد و از سوی دیگر خود امید چه تأثیری در جامعه می‌گذارد (امیرپناهی و همکاران، ۱۳۹۷).

برای توضیح آثار امید اجتماعی باید پیوند عمیق و نزدیک آن را با هویت اجتماعی مد نظر قرار دهیم. امید بذر هویت است؛ به این معنا که جامعه امیدوار همواره در انتظار تحقق جامعه‌ای بهتر است (مدنی، ۱۳۷۰).

بر این اساس بیشتر رفتارهای انسانی معطوف نگاه به آینده و میزان امیدواری اوست. این امید به آینده با مفاهیم مختلفی نظیر نشاط، شور، تلاش، احساس امنیت و... رابطه‌ای تنگاتنگ دارد. از سوی دیگر ناامیدی و یأس سبب سرخوردگی و انفعال جامعه خواهد شد. چنین جامعه‌ای انگیزه‌ای برای پیشرفت نخواهد داشت و ناهنجاری مختلف روانی و اجتماعی آن گسترش خواهد یافت (صفری و طوافی، ۱۳۹۷). این مسئله در جامعه ایران به لحاظ تحولات و همچنین فشارهای مختلف که بعضی منشأ داخلی و برخی دیگر منشأ خارجی دارد و به صورت گسترده در معرض آماج اخبار ناصحیح و شایعات مختلف در قالب یک جنگ روانی- رسانه‌ای است، تبلور دوچندان یافته است. به منظور درک بهتر جایگاه امید اجتماعی در تحقق جامعه پویا و آماده برای حرکت و تحول می‌توان به فراتحلیل تحقیقات انجام‌شده در این خصوص پرداخت:

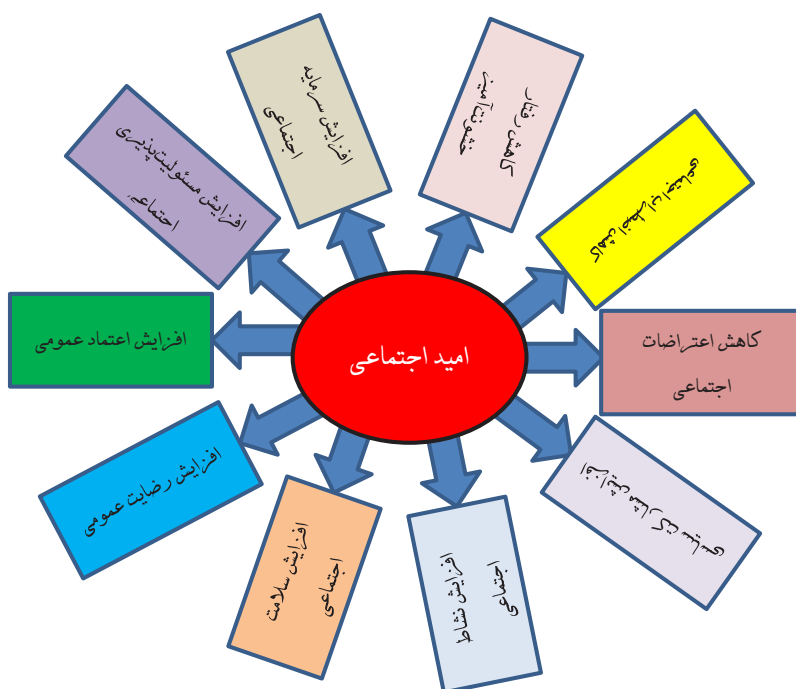
جدول ۱: پیشینه پژوهشی در خصوص امید

ردیف	مؤلف	موضوع
۱	مردانی، ظهیری نیا، رستگار (۱۳۹۸)	امید اجتماعی و افزایش سرمایه اجتماعی
۲	فولادیان (۱۳۹۲)	امید اجتماعی و افزایش اعتماد اجتماعی امید اجتماعی و افزایش انسجام اجتماعی امید اجتماعی و افزایش تعامل اجتماعی
۳	صفری و طوافی (۱۳۹۷)	امید اجتماعی و بهبود کیفیت زندگی
۴	اصلانی و همکاران (۱۳۹۲)	امید اجتماعی و رضایت از زندگی امید اجتماعی و اعتقاد به دین
۵	آمفری و شربلام (۲۰۱۴)	امید اجتماعی و خودکفایی امید اجتماعی و افزایش مهارت اجتماعی
۶	کانینگهام و همکاران (۲۰۰۰)	امید اجتماعی و افزایش مشارکت اجتماعی
۷	امیری، هاشمیان فر و قاسمی (۱۳۹۸)	امید اجتماعی و افزایش مسئولیت‌پذیری امید اجتماعی و افزایش میل به پیشرفت امید اجتماعی و افزایش تلاشگری، برنامه‌ریزی و هدفمندی
۸	محمدی و اسحاقی (۱۳۹۷)	امید اجتماعی و افزایش مشارکت اجتماعی امید اجتماعی و افزایش نشاط اجتماعی
۹	فرخ‌نژاد و محمدی (۱۳۹۷)	امید اجتماعی و افزایش سلامت اجتماعی
۱۰	فرختار (۱۳۹۷)	امید اجتماعی و کاهش اضطراب اجتماعی امید اجتماعی و افزایش تاب‌آوری اجتماعی

براساس نتایج این تحقیقات، می‌توان دریافت محور اصلی برای حرکت جامعه به سمت اهداف و آرمان‌های خود داشتن امید اجتماعی است.

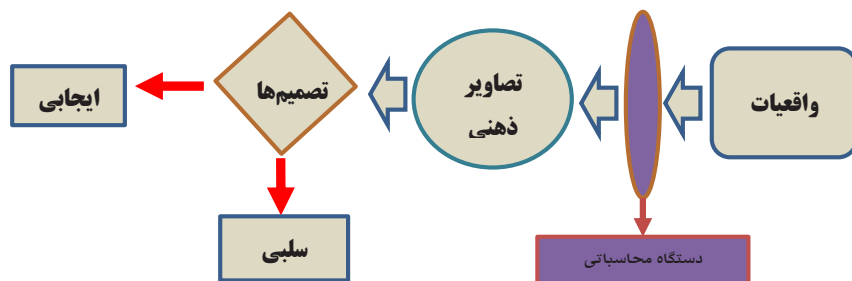
شکل ۱: تبیین کارکرد امید در جامعه (مدل مفهومی)

دشمنان نظام اسلامی با درک این موضوع تمرکز ویژه‌ای برای از بین بردن امید اجتماعی در قالب یک جنگ ادراکی- رسانه‌ای کرده‌اند.

جنگ ادراکی

اندیشه جنگ نرم قدمتی طولانی دارد که نشان می‌دهد راهبردی ترکیبی از تاکتیک‌های نرم‌افزاری و سخت‌افزاری بوده است. موضوع اصلی جنگ نرم، غلبه بر ادراک، احساس، اندیشه و رفتار راهبردی کشورها در شرایط جنگ و صلح است. بر این اساس جنگ نرم امری دائم و پایان‌ناپذیر است. هر کشوری براساس ابزارهای قدرت ملی و قابلیت‌های راهبردی خود درصدد تأثیرگذاری بر تصمیم‌ها و الگوهای رفتاری واحدهای رقیب است. به این ترتیب هدف جنگ نرم، مانند جنگ‌های کلاسیک، غلبه بر دولت‌ها، گروه‌های اجتماعی و هویت‌های متفاوت رقیب است، اما ابزار و الگوهایی که برای تأثیرگذاری بر

محیط به کار می‌گیرد، متفاوت است. به عبارت دیگر، تفکر راهبردی جدید بیش از آنکه ماهیت کنش مستقیم داشته باشد، با فرایندهای غیرمستقیم، به ویژه در روند «تصویرسازی» ایفای نقش می‌کند. این امر زمینه‌سازی برای ایجاد تحرک در لایه‌های اجتماعی، تغییر اذهان و هدایت افکار عمومی و مدیریت ادراک و برداشت عمومی و سازماندهی جنبش‌های اجتماعی محسوب می‌شود.

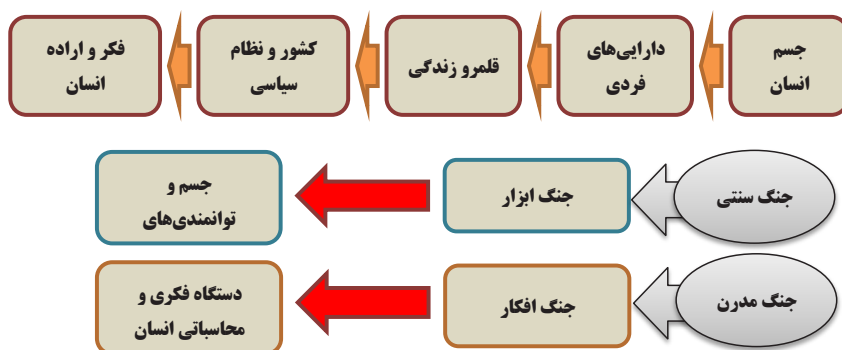
شکل ۲: اختلال در دستگاه محاسباتی

در حقیقت جنگ ادراکی، یکی از جنبه‌های مهم «جنگ نرم» و «جنگ‌های جدید بین‌المللی» است که هدفش تغییر کارکرد و عملکرد دولت‌ها و ملت‌ها در پشتیبانی از دولت‌های دیگر به ویژه کنترل افکار و اذهان عمومی مردم است؛ زیرا ملت‌ها در خط مقدم حمله دشمن قرار دارند. حتی این عقیده وجود دارد که اگر بتوان افکار و اراده عمومی را نسبت به موضوع یا جریان و پدیده‌ای اقناع کرد یا به سمت خواسته‌های خود جهت‌دهی نمود، مسلماً دولت‌ها تحت فشار افکار عمومی ملت‌ها به سوی اهداف دشمن سوق می‌یابند و در آن جهت قرار می‌گیرند. مخاطب این جنگ مردم کشورهای هدف، مردم خودی و نیروهای عمل‌کننده دشمن هستند. مقام معظم رهبری در این باره بیان داشته‌اند: «هدف اساسی دشمن این است که در دستگاه محاسباتی ما اختلال ایجاد کند. دستگاه محاسباتی وقتی دچار اختلال شد، از داده‌های درست، خروجی‌های غلط به دست خواهد آورد؛ یعنی تجربه‌ها هم دیگر به درد او نخواهد خورد. وقتی دستگاه محاسباتی خوب کار نکرد، درست کار نکرد و محاسبه درست انجام نگرفت، تجربه‌ها هم دیگر به کار نمی‌آید.»

مائو تسه تونگ در کتاب «جنگ طولانی» (۱۹۳۸) اظهار می‌کند: «برای کسب پیروزی باید تا حد ممکن تلاش کنیم چشم‌ها و گوش‌های دشمن را بسته و او را کور نگه داریم و با ایجاد سردرگمی در افکار فرماندهان دشمن، آنها را دیوانه سازیم.» جمله مائو در واقع تعریف چیزی است که آن را «مدیریت ادراک» می‌نامیم (مرادی، ۱۳۸۹: ۴).

بهره‌مندی از روش‌های مدرن و آخرین دستاوردهای علمی، به ویژه روش‌های روان‌شناختی، قدرت نفوذ رسانه‌ها در مدیریت ادراک و برداشت افکار عمومی را به صورت باورناپذیری افزایش داده است. قدرت‌های بزرگ رسانه‌ای با این شیوه باورها و ارزش‌های مردم را به بازی می‌گیرند و جهان کنونی را با تغییرات شگرفی مواجه می‌سازند و می‌کوشند با مدیریت ادراک از انسان‌های آزاد، بردگانی مدرن بیافرینند. این موضوع در قالب جنگ نوین این‌گونه بیان شده است:

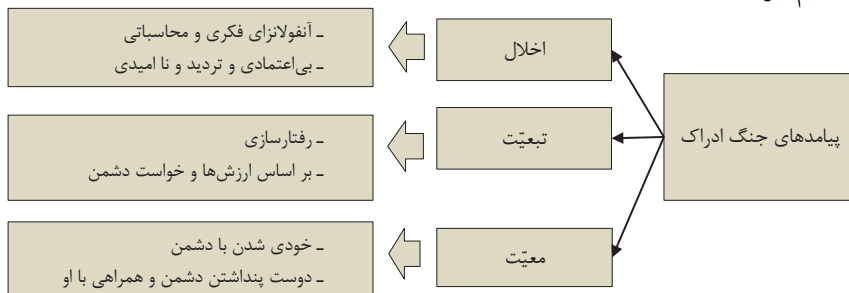
شکل ۳: فرآیند تحول در جنگ‌ها

ستاد مشترک آمریکا مدیریت ادراک را نمایش مدیریت‌شده حقیقت برای ارتقای امنیت تعریف کرده است. مدیریت ادراک در قالب یک جنگ رسانه‌ای همه‌جانبه علیه جمهوری اسلامی گشوده شده و هدف غایی آن ایجاد ناامیدی و یأس در جامعه ایران است. رهبر حکیم انقلاب در تشریح این فرآیند بیان داشته‌اند: «براساس اطلاعاتی که در اختیار داریم، دستگاه‌های جاسوسی آمریکا و رژیم صهیونیستی با حمایت مالی قارون‌های منطقه و اطراف کشور ما، تشکیلاتی را برای این جنگ رسانه‌ای [ادراکی] راه‌اندازی کرده‌اند و به طور جدی در حال برنامه‌ریزی و تلاش برای آلوده کردن فضای تبلیغاتی و فکری جامعه هستند. اهداف این جنگ، ایجاد اضطراب، یأس، ناامیدی و احساس بن‌بست و بدبین کردن مردم نسبت به یکدیگر و نسبت به دستگاه‌های مسئول و همچنین بیشتر و بزرگ‌تر نشان دادن مشکلات در ذهن جامعه است» (۹۷/۷/۵).

اهمیت این مسئله بدان حد است که رهبر انقلاب در سخنانی فرموده‌اند: «اگر در این جنگ دچار غفلت شویم، مغلوب خواهیم شد و اگر دچار ساده‌اندیشی شویم، ضربه خواهیم خورد.»

در خصوص پیامد جنگ ادراکی، مرکز مطالعات جنگ اطلاعاتی سوئد گفته است مهم‌ترین پیامد جنگ ادراکی، تأثیرگذاری بر توانایی طرف مقابل و رساندن آنها به حد تصمیم‌گیری است.

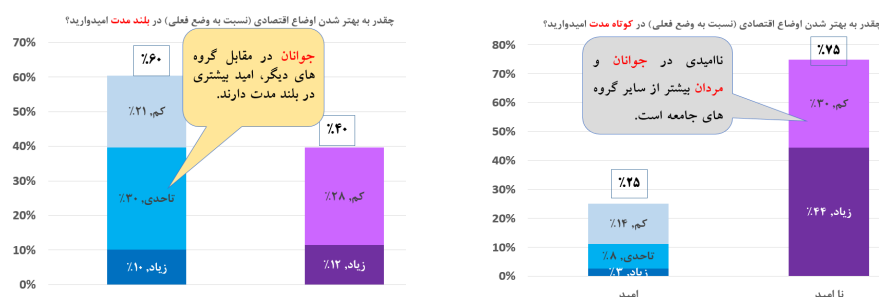

شکل ۴: پیامدهای جنگ ادراکی

تبیین ضرورت توجه به امید در وضعیت کنونی جامعه

در این راستا نگارنده همراه تیم همکاران، اقدام به واکاوی این مهم کرد. نتایج گویای آن بود که امید کوتاه‌مدت مردم در سال ۹۷ به حل مشکلات توسط دولت پایین بود (۲۵ درصد) اما امید بلندمدت آنها بالا بود (۶۲ درصد).

نکته مهم این است که اعتراض مردم با هدف اصلاح بوده است نه مخالفت با اصل نظام. توضیح آنکه در بررسی مشخص شد نارضایتی و گله‌مندی مردم از اقدامات و ناکارآمدی مسئولان بوده است که به معنای یأس از اصل نظام نیست.

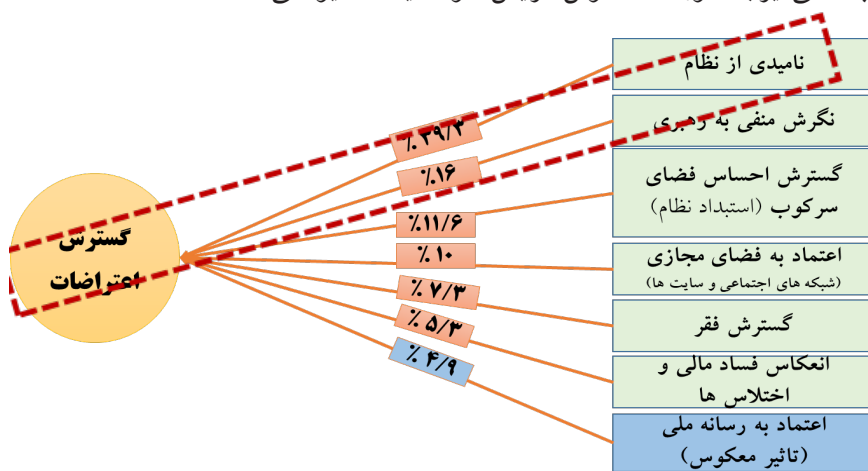
شکل ۵: وضعیت امید کوتاه مدت و بلندمدت (منبع یوسفی ۱۳۹۷: ۳۶)

این مهم در سال ۹۸ پس از اعتراضات بنزینی نیز مورد رصد قرار گرفت که نتایج آن تأکیدی دوباره بر یافته‌های فوق بود؛ یعنی میزان ناامیدی از دولت بسیار افزایش یافته بود (۸۷ درصد) و امید برای حل مشکل با آمدن مجلس و دولت خوب در مردم افزایش داشت (۷۷ درصد) (یوسفی، ۱۳۹۸: ۱۳).

براساس تحقیقات انجام شده، مشخص شد مهم ترین عامل در ایجاد رفتار خشونت آمیز در افراد نبود امید است. بذر ناامیدی و یأس در دل این گروه که اقدام به کارهای ساختارشکنانه و تخریب گسترده کرده بودند، [کاشته شده بود].

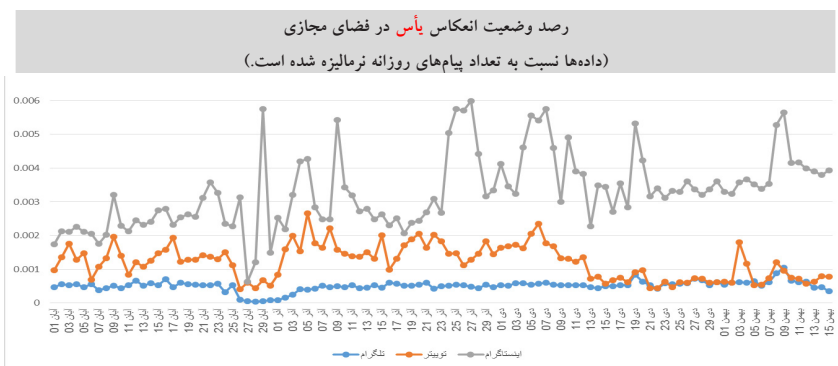
این موارد بیانگر آن است که اولاً جامعه در مسیر جدایی از نظام نیست؛ ثانیاً جریان سلطه با تمرکز بر جنگ ادراکی به دنبال ناامید کردن مردم و ایجاد رفتارهای هنجارشکنانه و در نهایت تقابل با نظام است. یافته های پژوهشی نگارنده در خصوص «پیامدسنجی افزایش ناامیدی در جامعه» نیز مؤید آن است که با افزایش ناامیدی در جامعه میزان اعتراضات اجتماعی نیز به صورت محسوس افزایش خواهد یافت: (یوسفی، ۱۳۹۷: ۵۳)

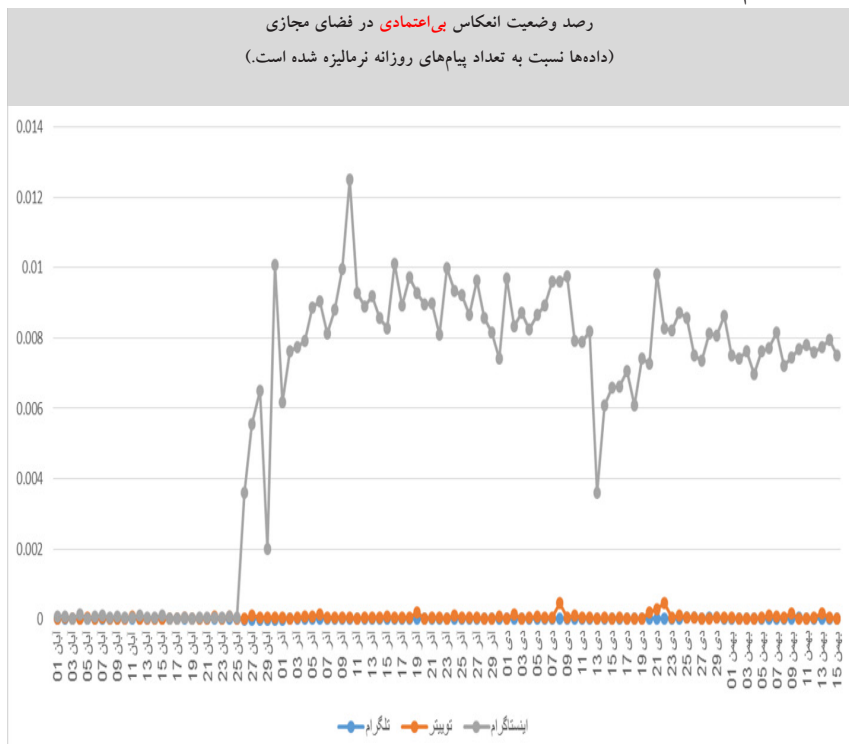
بنابراین در این برهه از زمان راهبرد اصلی باید متمرکز بر اصل امید و امیدآفرینی در جامعه باشد.

در بررسی فضای مجازی که مرکز مطالعاتی شمس انجام داد، مشخص شد دشمن از آبان تا کنون تمرکزی ویژه بر این مهم به خصوص در فضای اینستاگرام که جذاب ترین شبکه اجتماعی مجازی بین عموم مردم است، داشته است:

اگر این مسئله را در کنار مسئله اعتماد عمومی که دارای رابطه همبستگی مثبت است، بررسی کنیم، اهمیت امیدآفرینی اجتماعی در این زمان دوچندان می‌شود:

نتیجه گیری

مسئله امیدآفرینی اجتماعی که به نظر نگارنده، دیگر مسئله‌ای فرهنگی- اجتماعی نیست، بلکه به یک مقوله امنیتی تبدیل شده است، از جمله نکاتی است که باید به آن توجهی ویژه کرد و حتی به صورت یک اقدام سازمان‌یافته در دستور کار قرار داد. مقام معظم رهبری با اشاره مستقیم به این نکته، آن را نخستین و مهم‌ترین جهاد برشمرده‌اند. این موضوع در فضای کنونی که ایران اسلامی به صورت گسترده درگیر است، اهمیتی مضاعف می‌یابد. در این راستا می‌توان مدل جنگ ادراکی در بستر ناامیدی را این‌گونه ترسیم کرد:

با توجه به مباحث مطرح‌شده در توصیف و تحلیل فضای فکری و روانی جامعه، راهبردهایی که می‌تواند در فرایند مدیریت افکار عمومی و ایجاد آرامش نسبی در جامعه مؤثر باشد و فشار روانی را کاهش دهد و همچنین بستر لازم را برای جلوگیری از اغتشاشات آتی فراهم سازد، ارائه خواهد شد:

- ایجاد هماهنگی بین نیروهای انقلاب به خصوص رسانه‌ها (هم‌افزایی جریان رسانه‌ای): یکی از مسائلی که تا کنون همچون سدی سر راه جریان انقلاب ایستاده، برنامه‌ریزی یکپارچه نداشتن در فضای رسانه به منظور بهبود فرایند جامعه‌پذیری و مهندسی افکار اجتماعی است که این موضوع بارها مورد تأکید مقام معظم رهبری قرار گرفته است. ایشان در دیدار با مسئولان سازمان صدا و سیما فرمودند: «لازم است برای استراتژی تبلیغی علیه صهیونیست‌های غاصب، یک طراحی بنیادین صورت گیرد. اینکه ما به صورت تاکتیکی در هر موقعیتی بخشی از مظلومیت‌ها را بیان کنیم، کافی نیست. باید یک راهبرد عمومی- تبلیغی در همه دنیای اسلام به صورت مشترک تعیین و به آن عمل شود.»

- حمله به راهبرد دشمن در فضای افکار عمومی به جای حمله مستقیم به آن: با بررسی شبکه‌های اجتماعی و پایگاه‌های دروغ‌پراکنی جریان ضد انقلاب به خوبی شاهد تحقق راهبردهای از پیش تعیین شده نظیر ایجاد دوقطبی میان حاکمیت و مردم، القای ناکارآمدی نظام و تخریب جریان انقلابی و ارزشی در فضای عمومی کشور خواهیم بود. از این رو باید با ایجاد یک برنامه جامع در گام نخست به برخورد با راهبردها و اهداف رسانه‌های ضد انقلاب آن هم به صورت غیر مستقیم و صحیح بپردازیم.

منابع فارسی

- آخوندی، مصطفی (۱۳۸۵)، «جایگاه امید در پویایی انسان‌ها»، مجله مریدان، س ۶، ش ۱۹.
- ارجمندی‌نیا، علی‌اکبر، مهدی خان‌جانی و مریم محمودی (۱۳۹۱)، امید و امیدواری؛ نظریه‌ها، مفاهیم و روش‌های ارتقا در جوانان و دانشجویان، تهران: وزارت علوم و تحقیقات و فناوری، معاونت فرهنگی و اجتماعی.
- اصلانی، رقیه، عبدالرضا نواح و نبی‌الله ایدر (۱۳۹۲)، «رابطه بین سرمایه اجتماعی و امید به آینده در بین دانشجویان»، نشریه علوم اجتماعی، ش ۲۵.
- امامی، سیدمجید و حسین مهربانی‌فر (۱۳۹۲)، امید و رسانه: پژوهشی در مبانی، ابعاد و راهبردهای امیدآفرینی اجتماعی در رسانه ملی، مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما.
- امیرپناهی، محمد و مهدی مال‌میر و محسن شکریابی (۱۳۹۷)، «وضعیت‌سنجی امید اجتماعی در ایران (تحلیل ثانویه پیمایش وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی)»، پژوهشنامه مددکاری اجتماعی، س ۲، ش ۹.
- امیری، زهرا و علی‌هاشمیان و وحید قاسمی (۱۳۹۸)، «کاوش در امید اجتماعی؛ نظریه‌ای داده‌بنیاد»، نشریه مسائل اجتماعی ایران، س ۱۰، ش ۱، بهار و تابستان.
- رورتی، ریچارد (۱۳۸۴)، فلسفه و امید اجتماعی، ترجمه عبدالحسین آذرنگ و نگار نادر، تهران: نشر نی.
- صفری شالی، رضا و پویا طوافی (۱۳۹۷)، «بررسی میزان امید به آینده و عوامل مؤثر بر آن در بین شهروندان تهرانی»، فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، س ۹، ش ۳۵.
- فاضلی، نعمت‌الله (۱۳۹۷)، مصاحبه با عنوان مسئله امید اجتماعی در ایران معاصر، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

- فرخ نژاد، داود، و اصغر محمدی و منصور حقیقیان (۱۳۹۷)، «بررسی عوامل جامعه‌شناختی مؤثر در امید به آینده حاشیه‌نشینان تبریز»، *نشریه مطالعات جامعه‌شناختی شهری*، س ۹، ش ۲۹، زمستان.
- فرختار، حسین (۱۳۹۷)، «چگونه امید اجتماعی را ایجاد کنیم؟»، یادداشت در خبرگزاری ایکننا، ۱۹ آبان ۱۳۹۷-۱۳:۴۱.
- فولادیان، احمد (۱۳۹۲)، «بررسی میزان امید به آینده و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن بین دانشجویان، فقه و تاریخ تمدن»، ش ۳۸.
- قریشی، گیتی و همکاران (۱۳۸۸)، «سطح امیدواری در دانشجویان سال اول و سال آخر»، *مجله اندیشه و رفتار*، دوره ۳، ش ۱۲.
- محمدی علی و حکیم اسحاقی (۱۳۹۷)، «نقش ارتقای سطح امید، مشارکت و نشاط اجتماعی با تمرکز بر جامعه نخبگان کشور»، *نشریه سلامت اجتماعی و اعتیاد*، ش ۱۷.
- مدنی، سعید (۱۳۷۰)، «از امید فردی تا امید اجتماعی»، مقاله اینترنتی به آدرس:
<https://mag.roshd.ir/ejtemaee/Articles/>
- مرادی، حجت‌الله (۱۳۸۹)، *مدیریت ادراک*، تهران: نشر ساقی.
- مردانی فر، فهیمه، مصطفی ظهیری نیا و یاسر رستگار (۱۳۹۸)، «سرمایه اجتماعی و امید به آینده در میان دانشجویان (مطالعه - دانشگاه‌های شهر بندرعباس)»، *نشریه مدیریت سرمایه اجتماعی*، دوره ۶، ش ۱.
- مردانی نوکنده، محمدحسین (۱۳۹۰)، «جایگاه و نقش امیدآفرینی در زندگانی با تأکید بر آموزه‌های قرآنی و دینی»، *مجله مهندسی فرهنگی*، س ۶، ش ۵۷ و ۵۸.
- هزارجریبی، جعفر و پروانه آستین فشان (۱۳۸۸)، «بررسی عوامل مؤثر بر نشاط اجتماعی (با تأکید بر استان تهران)»، *مجله جامعه‌شناسی کاربردی*، س ۲۰، ش ۱.
- یوسفی، رسول و همکاران (۱۳۹۷)، *پژوهش راهبردی با عنوان: واکاوی ناآرامی‌های اجتماعی در ایران پس از خروج آمریکا از برجام*، مؤسسه مطالعاتی راهبرد معاصر.

منابع انگلیسی

- Fromm, Erich (1968), *Revolution of Hope: Toward a Humanized Technology*, New York: Harper Row.

